DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

2021 GEGUŽĖS 29 D. NR. 21 (42)

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Tylos klausymasis

Nuotrauka iš interneto

Žodžiai, frazės, nuomonės ir komentarai ima slėgti. Po *Eurovizijos*, po Seimo narių pareiškimų ir žurnalistų komentarų, po nesaikingo *Facebooko* vartojimo (ypač – komentarų skaitymo, kurį vis dar traktuoju kaip „liaudies balsą", reikalingą objektyviam (?) požiūriui į nūdienos aktualijas susiformuoti). Po trykšte trykštančių emokratijos (puikus kalbininkės Ritos Miliūnaitės pasiūlytas terminas, reiškiantis „emocinę" demokratiją) „perlų", drabstomų į visas puses. Nūnai tokių pilni visi didieji tinklalapiai.

Todėl kuo toliau, tuo labiau su didžia pagarba ir ilgesiu imu mąstyti apie vienuolius ir atsiskyrėlius, davusius tylos įžadus. Apie šventuosius tėvus ir motinas, gyvenusius dykumoje, kur, kaip žinia, nelabai su kuo pasikalbėsi ir nelabai kuo pasipiktinsi. Apie tylą apskritai. Kokia ji nuostabi, talpi, gili ir prasminga. Kurianti kažką iš savo grynosios esmės, nes žodžiai jau nebekuria.

Mūsų kalbėjimą kamuoja negalia.

Žodžiai žeidžia, griauna, luošina, meluoja, iškreipia. Jie nebekreipia tobulumo link, nebent – perfekcionizmo, o tai ne tas pats. Jie nebeįkūnija nei dvasios, nei kūniškumo jėgos, nesipriešina tam, kas suglebę, ištižę, bobiška ir kvaila. Jeigu jie įkūnija maištą, tai dažniausiai tokį, kuris asocijuojasi su beviltišku daužymusi, anarchija, akių užsipylimu, sąmonės kvaišinimu, raumenų atrofija. Nebelieka nei tikros aistros, nei tikro geismo, nei suvokimo, kad jei pasaulis – beprasmiškas, prasmės vis tiek egzistuoja. Taip pat, kaip ir tiesa. Ji nepriklauso nuo mūsų tikėjimo ar netikėjimo, politinių pažiūrų ir asmeninio skonio.

Bet toks yra mūsų *kalbėjimas*, o ne pati *kalba*. Kalba savo esme panaši į tylą ir muziką – dvi didžiąsias, kūrybiškąsias harmonijos formas. Triukšmas yra jų priešas – visa tai, kas įkyriai skamba nuo ryto iki vakaro per *mass media*, tinklalapių ir socialinių tinklų komentaruose, visur, kur tik žmogaus ausys, akys ir pojūčiai atviri triukšmo galimybei.

O liūdniausia tai, kad mes taip įpratome prie šio triukšmo, kad tyla mums darosi baisi. Mes ne tik kad nebesugebame suvokti jos kaip harmoningosios formos, įgalinančios mąstyti ir kurti, bet ir bėgame nuo jos, stengdamiesi išvengti, nepasilikti su ja akis į akį. Nes tyla – akinanti bedugnė, kurioje slypi klausimas: kas tu esi? Kokia tavo gyvenimo prasmė?

Triukšmas tokių klausimų neužduoda. Jis juos praryja, išmesdamas vienintelį suvokimą – yra tik ši akimirka ir tu esi šitos akimirkos prasmė. Amžinybės ir kitų – nėra.

O už lango nesiliauja pavasario lietus – sodrus, sunkus, begalinis, beviltiškas. Lyg sakytų – užteks, nutilkit, gana to triukšmo. Klausykitės tylos.

Renata Šerelytė

***

Koks nerštas dangaus platybėj grubaus pavasario naktį!
Koks tamsmėlynis bedugnio virpančio skliauto gilumas!
Kaip spindi, neturį kur dėtis, sulipusios kekėmis žvaigždės!
Kaip aršiai neša į vakarus, viską į vakarus, vėjas!

Alfonsas Andriuškevičius

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2021 m. suteikė 10 000 Eur paramą šeštadieniniam „Draugo" priedui „Kultūra", projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvybės puoselėjimas pasaulyje"

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Tylos klausymasis • **2-as psl. Leonas Peleckis-Kaktavičius.** Julius Janonis: ne koks iš tikrųjų, o koks buvo patogesnis sistemai • **4-as psl. Algis Vaškevičius.** Vilniuje duris atvėrusiuose Istorijų namuose – pažintis su Egipto mumijomis • **5-as psl. Astrida Petraitytė.** Pirmieji poetiniai gegužės žiedeliai • **6-as psl. Renata Šerelytė.** Kaip šiandien plaka kalbos širdis • **7-as psl. Ieva Marija Mendeikaitė.** Rodney Smith ir jo gyvenimo misija – atrasti ramybę chaose • **8-as psl. Renata Šerelytė.** Krėsle su detektyvu. Apie lietuvišką – skandinavišką niūrastį/ **Mikalojus Daukša.** Prakalba į malonųjį skaitytoją. Ištrauka iš „Postilės"

Kitame numeryje: Juozo Zikaro namai Kaune • Kvėpuojantys vakaro eteriu: ar šiandien reikia apginti detektyvinę literatūrą

Redaguoja **Renata Šerelytė renata.serelyte@gmail.com** • Maketuoja **Jonas Kuprys**

RAŠYTOJO UŽRAŠAI

Tie tekstai užrašyti įvairiu laiku. Visų pirma todėl, kad nors trumpai, bet teko mokytis toje pat vidurinėje (dabar – Šiaulių Juliaus Janonio gimnazijoje), kurioje mokėsi J. Janonis, ir poeto asmenybė visada domino ir traukė. O grįžti prie tų užrašų paskatino dvi jubiliejinės datos. Vartydamas savo rečiausių leidinių kolekciją, pamačiau pirmųjų poeto „Raštų" viršelyje daug pasakančią datą – 1921. Tą knygą, lankantis JAV, šių eilučių autoriui padovanojo Jackus Sonda-Sondeckis, asmeniškai pažinojęs poetą, buvęs Šiaulių burmistras, o užatlantėje – žymus spaudos darbuotojas, visuomenininkas, kas be ko, žymiojo maestro Sauliaus Sondeckio tėvas.

Be to, balandžio 4 d. – poeto J. Janonio 125-osios gimimo metinės. O J. Janonio gimnazija šiemet pažymi įkūrimo 170-metį.

Prof. habil. dr. Kęstutis Nastopka (stovi kairėje) ir dr. Elenutė Bradūnaitė-Aglinskienė (sėdi dešinėje) su „Varpų" redaktoriais Silvija Peleckiene ir Leonu Peleckiu-Kaktavičiumi J. Janonio gimnazijos muziejuje prie naujos drobės (dešinėje) – netradicinio poeto atvaizdo, kurio autorius – buvęs janonietis, dailininkas Bonaventūras Šaltis. 2017 m. rugsėjo 21 d.

Julius Janonis: ne koks iš tikrųjų, o koks buvo patogesnis sistemai

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Okupacijos laikotarpiu vadovėliai, enciklopedijos šį vos 21 metų sulaukusį gabų jaunuolį dažė tik viena – raudona – spalva. O juk tai buvo toli gražu ne visa tiesa. Ko vis dėlto visuomenė iki šiol nežino apie Julių Janonį?

Dviguba klastotė

Šiaulių J. Janonio gimnazijos mokytojas, dabar jau šviesios atminties Jonas Krivickas buvo įsitikinęs, kad daug ko nežino. Jis ne tik kelis dešimtmečius darbavosi mokykloje, kurioje 1913–1915 metais mokėsi J. Janonis, bet ir buvo seniausios mieste mokyklos istorijos puoselėtojas. Kuriant buvusios Berniukų gimnazijos muziejų stengėsi surinkti viską, kas įmanoma, ir apie poetą, kurio vardu ji pavadinta 1946 metais.

Jam lankantis Biržuose, muziejaus darbuotoja pasiūlė atkreipti dėmesį, kad labai jau keistai Janonių šeimos nuotraukoje sustatyti žmonės – antrosios eilės dešinė pusė tuščia, be to, ant motinos pečių matosi pirštai, nors žmogaus už motinos nėra. „Taip anksčiau nefotografuodavo", – sakė muziejininkė. Netrukus po to, bevartydamas senus leidinius, mokytojas užtiko nuotrauką, kuri nuo okupacijos metais visur spausdinamos Janonių šeimos nuotraukos gerokai skyrėsi: joje buvo dar vienas šeimos narys – vyresnioji sesuo Marytė. Tai ji buvo „panaikinta" iš nuotraukos. Tiesa, ne visiškai – šalia motinos stovinti Juliaus sesuo įvardyta kaip Marytė. Nors iš tikrųjų tai buvo jauniausioji sesuo Emilija.

Kam prireikė tos dvigubos klastotės? Į tai, matyt, gali atsakyti tik patys falsifikuotojai. Mokytojo požiūriu, J. Janonio asmeniui tuomet, okupacijos metais, matyt, mažiau kompromituojantis buvo mirusios sesers Marytės vardas, nors ji, kaip ir Emilija, gyveno Amerikoje. Be to, JAV gyvenanti Emilija garsėjo kaip labai religinga.

Buvęs Šiaulių universiteto rektorius habil. dr. prof. Vincas Laurutis, kuris 1984 metais stažavo JAV, Baltimorėje ir buvo susitikęs su Emilija Janonyte, šių eilučių autoriui papasakojo, kad, pasirodo, ji žinojo faktą apie suklastotą nuotrauką, piktinosi tuo. Poeto sesuo sakė: Julius ir Janonių šeima okupuotoje Lietuvoje vaizduojami visai ne tokie, kokie buvo, o iš Juliaus tiesiog stabas padarytas. Ypač pažymėjo, kad brolis poetas buvo labai tikintis, kaip ir visi jų šeimoje, be to, į mokslus jį leido, juo rūpinosi pastorius. Sesuo Emilija visam gyvenimui įsiminė sugrįžusio į gimtinę gimnazisto Juliaus pasakojimą jai apie tai, kaip gražiai Dievas sutvėręs pasaulį, tai pasakojant ant rankos vaikštinėjo boružėlė. Buvo mačiusi ponia Emilija ir filmą apie brolį, sakė, koks siaubas, kaip neteisingai filme parodytas tėvas, apskritai visa jų šeima.

Jaunam mokslininkui, buvusiam J. Janonio vidurinės mokyklos auklėtiniui, visa tai buvo taip netikėta, kad jis tik klausėsi ir nedrįso ką nors sakyti. Tačiau, kaip prisipažino buvusiam mokyklos draugui, pirmą sykį taip giliai suvokė „susidvejinimo problemą". Jis galvojo, kuris teisus – poeto sesuo ar jam sovietinės mokyklos suformuotas įvaizdis? Ir suprato: žmogus vertinamas ne pagal tai, toks buvo iš tikrųjų, o koks patogesnis sistemai.

Ko bijojo Centro komitetas?

Niekaip J. Krivickui neišdilo iš atminties poeto 80-mečio jubiliejaus minėjimas senajame Vilniaus operos teatre. Mokyklai iš anksto buvo nurodyta surasti būsimą kalbėtoją iš tribūnos – janonietį, būtinai darbininką. Surado tokią buvusią moksleivę, kuri „atitiko ir kitus anketinius duomenis", bedirbančią „Verpste". Kalbą, žinoma, rašė pats mokytojas, po to nešė tikrinimams ir derinimams į komunistų partijos miesto komitetą, net siuntė į Vilnių.

Kvietimus gavo tik toji verpstietė, mokytojas ir miesto partijos sekretorius. Centro komitete (CK) išdavė leidimus į teatrą, ten grąžino ir kalbą. Kalba buvo šiek tiek pataisyta. Kadangi mokyklos pastatas tuo metu buvo remontuojamas, poeto minėjimą janoniečiai surengė statybininkų klube. CK pataisė: „Statybininkai savo klube suruošė minėjimą". J. Krivickas verpstietei pasakė: „Tribūnoje ištaisyk klaidą". Tačiau buvusi janonietė perskaitė tekstą žodis žodin. „Kodėl?" – pasiteiravo mokytojas. Pasirodo, einant į užkulisius, ji buvo griežtai įspėta: „Tekstą būtinai skaityti, nė vieno žodžio nepraleisti ir nepakeisti".

Scena buvo pilna žymių rašytojų, tarp jų svečių iš Maskvos ir Voronežo, na, ir, žinoma, CK tūzai su Petru Griškevičium priešakyje. „O didžiulė salė – beveik tuščia: keli žurnalistai, mes – trys šiauliečiai, atstovai iš Biržų rajono Janonio kolūkio ir internatinės mokyklos ir dar keletas žmonių. Vykstant koncertui, sėdėjusieji scenoje persėdo salėn", – pasakojo mokytojas. Ypač jam įstrigo tai, kad įeinant į teatrą pastatas buvo apsuptas milicijos ir įleidžiama tik su leidimais. O bene daugiausia dėmesio tame minėjime pelnė rusiškai parašytas eilėraštis apie poetą. Vis akcentuojant tautų draugystės idėją.

„Iš reikalo daug ką prikūrė"

Kiek tikslios žinios, kad J. Janonis Šiauliuose susitikinėjo su bolševikais, kalbėjo darbininkų mitinguose, organizavo streikus ir panašiai? Netikėti pasirodo Tomo Stonio ir Mykolo Adomaičio prisiminimai. Šviesios atminties mokytojas, literatūros vertėjas Tomas Stonis ir Julius Janonis gyveno Šiauliuose pas žymiuosius našlaičių ir pamestinukų globėjus Stanislavą ir Kazimierą Venclauskius gretimuose kambarėliuose. Ir išėjęs pensijon T. Stonis dažnai būdavo kviečiamas mokyklon, ypač per poeto gimtadienius. Mokytojas pasakodavo, kaip J. Janonis jį politiškai švietęs. „O kartais jau neoficialioje dalyje ir kitaip pasakydavo: „Koks jis ten politikas buvo. Bet kaip reikia, taip ir pasakoju", – liudijo J. Krivickas, atkreipdamas dėmesį, kad tokius žodžius girdėjęs ne kartą.

Abejonių, kad J. Janonis, besimokydamas Šiaulių berniukų gimnazijoje, buvo didelis veikėjas, kilo ir po to, kai mokyklą aplankė 1914 metais ją baigęs Morisas Melinas, svečias iš Maskvos. Garsus fizikas, profesorius su muziejaus vedėju išvaikščiojo visus Šiaulius, atsiminė kiekvieną senąjį gatvės pavadinimą, čia stovėjusius namus, klasės draugų pavardes, kurias nesunku buvo patikrinti dienyne, mokytojams skirtas humoristines dainuškas, tačiau J. Janonio pavardę girdėjo pirmą kartą.

Matyt, tikrai teisūs tie poetą nors ir trumpai pažinoję šiauliečiai, kad tai buvo labai kuklus, neiš-

Nukelta į 3 psl.

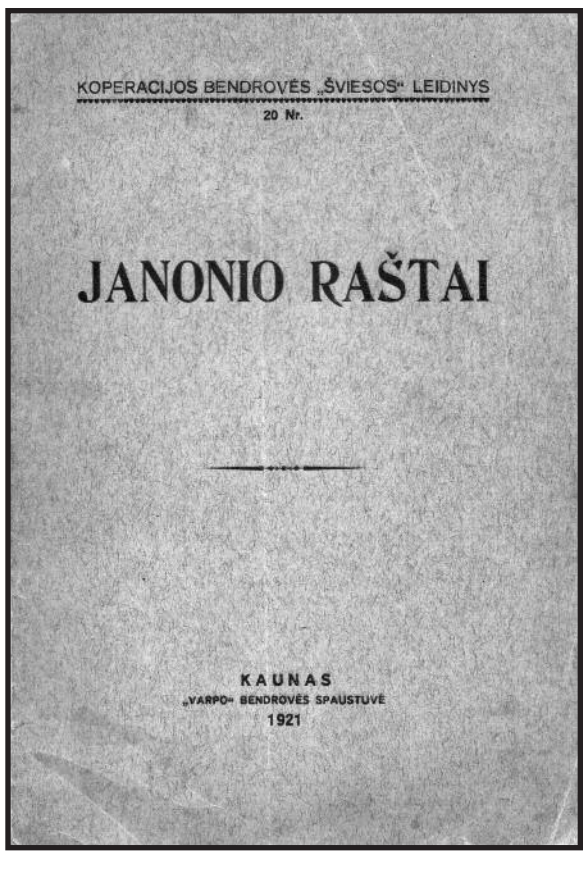
KOPERACIJOS BENDROVĖS „ŠVIESOS" LEIDINYS
20 Nr.
JANONIO RAŠTAI
KAUNAS
„VARPO" BENDROVĖS SPAUSTUVĖ
1921

Pirmųjų J. Janonio „Raštų" viršelis.
Nuotraukos iš Leono Peleckio-Kaktavičiaus asmeninio archyvo

Atkelta iš 2 psl.

siskiriantis jaunuolis, niekada nelindęs viešumon, nedrįsdavęs ir savo eilėraščių skaityti. Pasakojama, kad Šiauliuose, į „Varpo" salę, kur vykdavo paskaitos, nuėjęs atsisėsdavo kur nors kampe ir kalbėdavo nebent su kaimynu.

Apie J. Janonio revoliucinę veiklą Šiauliuose bene daugiausia yra rašęs poeto amžininkas Mykolas Adomaitis. Mokytojui J. Krivickui su juo teko susidurti kaip Ekskursijų biuro neetatiniam vadovui. Ruošiant naują maršrutą „Žemaičių pulko kovų keliais" buvo pasitelktas ir poeto jaunystės dienų pažįstamas. Su M. Adomaičiu važinėdamas po Žemaitiją, įsitikino, kad tai labai primityvaus mąstymo žmogus, buvo aišku, kad beveik visi jo pasakojimai laužti iš piršto. „Kai aš pakeliavau su juo ir prisiklausiau tų primityvių pasakojimų, nebetikėdavau tuo, ką Adomaitis pasakoja apie Janonį. Matyt, iš reikalo daug ką prikūrė", – sakė J. Krivickas. Ne, mokytojas neneigė, kad J. Janoniui buvo aktualūs visuomeniniai klausimai. Juk Šiauliuose parašyti patys brandžiausi eilėraščiai. Ir apie kalvį, ir vargšą artoją, ir apie šviesios ateities troškimą. Bet jis buvo poetas, ne veikėjas, žmogus, nemėgęs viešumos, labai uždaras. Senosios kartos šiauliečiai yra pasakoję, kad Julius ypač mėgo senąsias Šiaulių kapines, Stepo Žiupsnio kapą, prie kurio tarp alyvų, prie ežero, dažnai sėdėdavo, svajodavo.

Ir išvaizda poeto buvusi ne tokia, kokį J. Janonį įpratę vaizduoti dailininkai. Mokyklos muziejuje daug dailininkų dovanotų darbų. Dar muziejaus kūrimosi pradžioje čia apsilankęs garsusis varpų muzikos maestro Mykolas Kuprevičius pasakė: „Kodėl dailininkai jį tokį negyvą, rūstų vaizduoja? Jis visai ne toks, normalus vaikinas buvo".

Drauge su Kuprevičių vaikais – gimnazistais J. Janonis gyveno vos atvažiavęs į Šiaulius. Jei ne jie, kaip kiti biržiečiai, būtų važiavęs mokytis į Panevėžį.

Tik 2017 metais muziejus pasipildė visiškai kitokiu poeto atvaizdu, kurį sukūrė šiaulietis dailininkas Bonaventūras Šaltis.

1997-ųjų pabaigoje bandžiau ta tema diskutuoti ir su vienu nevykusios draminės interpretacijos – „Pamilau dangaus žydrumą" – autoriumi Juliumi Būtėnu. Socialistinio realizmo kanonų atžvilgiu tobulas kūrinys, šiandien įgavęs tragikomedijos bruožų, J. Būtėnui, deja, tebebuvo beveik tobulas, iškreipto pasaulio, netikrumo, absurdiškumo dramaturgas nesuvokė. Tačiau vieną įdomią smulkmeną, paklausus, ar jis tikrai ir šiandien neabejoja, kad J. Janonis buvo kaip tik toks, rašytojas pasakė. Po to, kai jau buvo parašyta pjesė, J. Būtėnas matėsi su viena iš poeto seserų. „Ji į mane labai piktai pažiūrėjo, – prisiminė J. Būtėnas. – Matyt, todėl, kad aš buvau vienas iš 'Pamilau dangaus žydrumą' autorių. Žinau, kad ji buvo labai religinga, ji nebuvo brolio pažiūrų".

Istorija, kurią mažai kas žino

Mokytojas J. Krivickas nebuvo skaitęs spaudoje pasirodžiusios informacijos, kad ruošiamasi perkelti Lietuvon poeto palaikus. Jis apgailestavo, kad Beržiniuose, kur įrengta poeto gyvenimui skirta ekspozicija, plėšiamas stogas, išdaužyti langai, nuluptos langinės. J. Krivickas sakė abejojąs dėl sumanymo, nes „nesugebėta išsaugoti namo, kurį, prasidėjus Atgimimui, sutvarkė", be to, lankantis ten, nemalonu buvo matyti varnalėšom apžėlusį paminklinį akmenį.

J. Janonio sugrįžimo Lietuvon proga J. Krivickas papasakojo „istoriją, kurią mažai kas žino". Na, o jeigu jos nežino tas, kuris pasišovė poeto palaikus pargabenti gimtinėn, jų tikrai nepargabens. Pasirodo, poetas iš pradžių buvo palaidotas Carskoje Selo (dabar – Puškinas) kapinių pakraštyje. Maždaug septintojo dešimtmečio pradžioje buvo sumanyta jį perlaidoti centre, pastatyti paminklą. Perlaidojimo komisijos pirmininku paskirtas tuometinis Lietuvos komunistų partijos CK kultūros skyriaus darbuotojas Vytautas Baniulis. Jis ir papasakojo mokytojui apie problemas, iškilusias perlaidojant.

Toje vietoje, kur ieškojo J. Janonio palaikų, rado keletą laidojimų. Kurie jų poeto, buvo didelių abejonių. „Prie vienų rado mažą kaspinėlį su lotyniškom raidėm – vainiko kaspino dalį. Nutarė, kad ten ir yra Janonio palaikai".

Poeto sesuo Emilija Railienė prie paminklo J. Janoniui Biržuose, 1976. Skulptūros autorius – Konstantinas Bogdanas, architektas Vytautas Brėdis.
Bernardo Aleknavičiaus nuotr.

Netikėtai iškilo dar viena problema: naujasis kapas beveik visas buvo išklotas granitu, palikta tik nedidelė anga, pro kurią karstas su palaikais niekaip netilpo. „Tada nutarė palaidoti šone. Ten yra toks kvadratėlis, kuriame ir klevas pasodintas. Tas klevelis užaugo ant Janonio palaikų".

Vienas iš kuriozų

Šiaulių J. Janonio gimnazijos muziejaus pagrindiniuose fonduose – per 2 000 eksponatų. Yra čia ir J. Janonio pirmojo leidimo (1921 m.) raštai, laikraščių su pirmųjų eilėraščių publikacijomis. Yra ir atsiminimų. Tačiau bene originaliausia tai, kas dar neužrašyta, tebepasakojama iš lūpų į lūpas. Pavyzdžiui, kad ir tokia tema: kuriozai, susiję su J. Janoniu.

Vienas iš jų – paminklo mokyklos kieme atsiradimo istorija. Ilgai stovėjo akmuo su nuoroda, kad čia bus pastatytas paminklas. Pyktelėjo direktorė ir kreipėsi į valdžią, kad paskelbtų respublikinį metalo laužo rinkimo vajų. Sumanymas nukeliavo net iki CK, iš kur buvo atsakyta labai kategoriškai: „Visa Sąjunga renka metalo laužą Čiukčijos pionieriams, rinkite ir jūs. Paminklas yra numatytas Biržuose".

Teko gudrauti. Statant mokyklos priestatą, direktorė sutaupė 10 tūkstančių rublių, pasikvietė į svečius Biržų konkurse III vietą laimėjusį Romą Kazlauską ir susitarė dėl paminklo statybos. Neoficialiai buvo nulieta cementinė paminklo dalis. Varpui su J. Janonio žodžiais pritrūko pinigų. Įsikišo vietinis „dievukas" – buvęs janonietis, tačiau vis tiek neapsieita be CK. Galų gale liepė atvežti parodyti modelį. Bevežant gipsinį maketą pro Katedros aikštę, staiga pasikeitė šviesoforas ir stabdant mašiną nukritęs nuo sėdynės jis sudužo. Nebėr ką vežti į CK. Sugrįžęs į Šiaulius, skulptorius iš vario plokščių išpjovė varpo siluetą ir pakabino.

O vario vagys ir tą patį pavogė.

Artimieji nieko revoliucingo nepastebėjo

Šiaulių J. Janonio vidurinė mokykla, išleidusi 145 laidą, vėl susigrąžino gimnazijos statusą. Žinovai tvirtina, jog ji šito tikrai nusipelnė. Ji ir toliau vadinasi J. Janonio vardu. Ir pedagogai, ir buvę auklėtiniai sutinka, kad tarp mokyklos sienų yra mokęsi kur kas labiau nusipelniusių žmonių, tačiau naujo vardo niekas nepasiūlė.

O kad J. Janonis buvo toli gražu ne toks, prie kokio įvaizdžio buvome įpratinti, patvirtina ir dar viena įdomi pažintis.

Šiauliuose gyvena mokytoja Nijolė Nutautienė, kurios dėdė Petras Variakojis Biržuose mokėsi drauge su J. Janoniu. Petrograde buvo sutikęs poetą ir jos tėvas, o mama – Emilija Variakojytė-Januševičienė daugelį dešimtmečių susirašinėjo su jauniausia poeto seserimi Emilija. Vaikystėje mokytojos mama buvo artima Emilijos Janonytės draugė, kartu mokėsi Biržų keturklasėje, ne sykį lankėsi poeto gimtajame name. Išliko daug įdomių laiškų, nuo pat pirmojo, kur smulkiai aprašoma Janonių šeimos kelionė Amerikon 1921 metų viduryje, iki 1982-ųjų.

– Kaip yra pasakojusi mama, Janoniai gyveno ne taip jau vargingai, – tvirtino šių eilučių autoriui N. Nutautienė. Ypač jai įstrigo viena smulkmena. Kažkuriame iš leidinių apie J. Janonį buvo rašoma, kad Janonienė sūnui nieko daugiau neturėdavusi ką atvežti, tik pieno. Emilija Janonytė rašė, jog tai netiesa. Pakakdavo visko.

Išgalvotas jauniausiajai seseriai atrodo ir J. Janonio susipykimo su Dievu faktas: „Juliui išvažiuojant motina maldaknygę įdavė, jis ją paėmė".

Iš artimųjų pasakojimų, iš laiškų, kuriuos jos mamai rašė brolis Petras ir jaunesnioji J. Janonio sesuo Emilija, ponia Nutautienė susidarė tokį poeto vaizdą: tai buvo labai tylus, užsidaręs, religingas, neabejotinai talentingas jaunuolis. Artimieji nieko revoliucingo jame nepastebėjo, tik jautrią, užjaučiančią širdį.

* * *

Žinoma, dveji metai bręstančio žmogaus gyvenime, o dar tokiais laikais, daug ką reiškia. Juk kai 1915 metais Julius išvažiavo į Voronežą, daugiau su namiškiais ir nepasimatė.

„Socializmo teorija atvėrė kritiškai Janonio mąstysenai naujo pasaulio kontūrus: tai bus visuomenė be aukštesnių ir žemesnių klasių, niekam nepripažįstanti jokių privilegijų, teisingai dalinanti tarp visų darbo produktą, nelaikanti ant savo sprando jokios dykūnų gaujos. Poetas išvydo perspektyvą – kitokį gyvenimo būdą, ir tai tapo kruvinos tikrovės pergalingu matu ir poetinio išgyvenimo šviesiąja dalimi", – tvirtina Vytautas Kubilius (*XX amžiaus literatūra*. – Vilnius: Alma littera. 1996. – P. 68–69), drauge pažymėdamas ir tai, kad „Janonio eilėraščiai yra gražiausi lietuvių politinės poezijos puslapiai".

Kadras iš kino filmo „Julius Janonis", 1959. Režisierius – B. Bratkauskas ir V. Dabašinskas, aktorius – Henrikas Kurauskas

„Juliaus poezija – tai grynas proletarų klasės menas, tikros darbininkų giesmės, kurios bus pavyzdžiu jauniems proletarų poetams", – tai ištrauka iš pirmosios J. Janonio knygos įžangos, išleistos jau nepriklausomoje Lietuvoje (*Janonio raštai*. – Kaunas: „Varpo" bendrovės spaustuvė. 1921. – P.4). Kai nutrūko J. Janonio gyvybės siūlas, iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo buvo likę aštuoni su puse mėnesio.

Vilniuje duris atvėrusiuose Istorijų namuose – pažintis su Egipto mumijomis

Pirmojoje parodoje – Egipto mumijos ir kiti įdomūs radiniai. A. Vaškevičiaus nuotraukos

Algis Vaškevičius

Neseniai Vilniuje, T. Kosciuškos gatvėje atidaryta nauja Lietuvos nacionalinio muziejaus (LNM) parodų erdvė – Istorijų namai. Jau vienuoliktasis šio muziejaus padalinys kviečia lankytoją kalbėti apie daugeriopą istorijos sampratą ir skirtingus požiūrius. Pasak muziejininkų, tai, kas vyko praeityje, dabar yra tiriama istorikų, archeologų, antropologų, tai įkvepia dizainerius, menininkus, fotografus ir daugybę kitų kūrėjų. Visą šią skirtybių sintezę apibendrina vienas kūrinys – paroda ir jos autorius bei kuratorius. Vienu metu Istorijų namuose veiks dvi parodos.

Šio pastato istorija siekia XVIII amžiaus antrą pusę. Jis priklausė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kariuomenės generolui, Brastos kaštelionui Jonui Antanui Horainiui, vėliau – jo sūnui Vilniaus pakamariui Jonui Nepomukui Horainiui. Šie savininkai čia turėjo smuklę, mūrinių ir medinių gyvenamųjų bei ūkinių pastatų. Vėliau šios valdos jau buvo suvalstybintos ir po 1831 metų sukilimo perduotos karinės tvirtovės reikmėms. Jos valdos atsidūrė už tvirtovės pylimo, kuris kirto dabartinę T. Kosciuškos gatvę ties 1 numeriu pažymėtu pastatu, visi statiniai jose, išskyrus senąją mūrinę smuklę, buvo nugriauti.

1878 metais Rusijos carui paskelbus įsakymą panaikinti karinę tvirtovę ir prasidėjus naikinimo darbams, o Sluškų rūmuose įsteigus sunkiųjų darbų kalėjimą, atsirado poreikis pastatyti naujus kareivinių korpusus. Jie iškilo apie 1880 metus, buvo pavadinti Švenčiausiosios Trejybės kareivinėmis. Jų architektūra bei stogų danga būdinga carinės Rusijos karinių kompleksų stiliui ir labai primena Daugpilio tvirtovės pastatus. Greičiausiai šiuos korpusus ir suprojektavo Daugpilio karinės apygardos, kuriai buvo priskirtas Vilnius, karo inžinieriai. Apytikriai iki 1950 metų šie pastatai tebepriklausė karinei žinybai.

A. Baltėno nuotraukose – lietuvių išeivių portretai. Rašytojas Valdas Papievis (Paryžius)

Vėliau čia nuspręsta įkurti internatinę mokyklą, buvo pastatyti nauji neobarokiniai vartai, o visa teritorija aptverta mūrine tvora. Prieš 1990 metus internatas buvo iškraustytas, imtasi pastatų pertvarkymo darbų. Jie užtruko penkerius metus, o tada nesuremontuoti, apleisti, buvusių kareivinių pastatai ir visas kompleksas perduoti LNM. Dabar čia atvertas naujas muziejaus padalinys – Istorijų namai.

Istorijų namus atidarė LNM direktorė Rūta Kačkutė ir muzikantas, neseniai *Eurovizijoje* Lietuvai atstovavusios grupės ,,The Roop" vokalistas Vaidotas Valiukevičius. Nuo pat pirmų dienų didelio lankytojų dėmesio sulaukė pirmoji naujojo muziejaus paroda ,,Ką slepia sarkofagas". Tai pirmasis atvejis Lietuvoje, kai vienoje vietoje galima pamatyti visus iš Egipto atkeliavusius eksponatus, taip pat susipažinti, kaip dirba mokslininkai egiptologai, kaip vyksta mumijų tyrimai ir ką šioje srityje yra nuveikę lietuvių mokslininkai.

Viena iš parodos kuratorių Vita Blažiūnienė teigė: ,,šia paroda siekėme pažvelgti į Egipto istoriją kitu kampu, tai yra – pirmiausia papasakoti istoriją, kaip senovės Egipto eksponatai atkeliavo į Lietuvą, pradedant XIX a. – ir per tą istoriją atskleisti tam tikras asmenybes, kurios tame dalyvavo. Taip pat norėtume papasakoti ir senovės Egipto eksponatų tyrimų istoriją, kuri prasidėjo daugiau nei prieš 10 metų, bet nors ir pristačius juos moksliniuose straipsniuose, jie taip ir nepasiekė plačiosios visuomenės".

Parodoje retrospektyviai apžvelgta 200 metų senumo kolekcionavimo, tyrimų istorija ir ji įdomiai papasakota plačiajai publikai, kad būtų įdomu ir istorikams, ir šeimoms, ir paaugliams, ir vaikams. Čia nepamiršta ir jutiminė patirtis, apimanti net garsus ir kvapus.

Lietuvoje senovės Egipto palikimas tyrinėjamas jau beveik 200 metų, nuo XIX amžiaus, ir keli šios parodos eksponatai į mūsų šalį pateko dar XIX amžiuje, o išsamesni senovės Egipto mumijų tyrimai prasidėjo prieš daugmaž 15 metų, kai į Lietuvą atvyko garsus mumijų tyrinėtojas iš Italijos dr. Dario Piombino-Mascali ir kartu su Vilniaus universiteto mokslininkais ėmėsi lietuviškų mumijų, rastų Vilniaus Šventosios dvasios bažnyčios, tyrimų.

Nukelta į 5 psl.

Pianistas Andrius Žlabys (JAV, New Haven). A. Baltėno nuotr.

Atkelta iš 4 psl.

Seniausi šios parodos eksponatai – strėlių antgaliai, peiliai ir indai iš senovės Egipto, datuojami ketvirtuoju tūkstantmečiu prieš mūsų erą. Taip pat lankytojai pritemdytose salėse gali pamatyti dvi seniausias mumijas – viena, uždaryta sarkofage, atkeliavo iš Egipto 1858 metais, ją iš Egipto atsivežė ten keliavęs ir kasinėjęs grafas Aleksandras Branickis. Kita yra maždaug 50 metų moters mumija, datuojama pirmuoju tūkstantmečiu prieš Kristų.

Lankytojų dėmesį patraukia ir dar viena panašaus amžiaus mumija, kurią kartu su sarkofagu 1924 m. iš Kairo miesto muziejaus nupirko garsi Lietuvos egiptologė Marija Rudzinskaitė-Arcimavičienė. Manyta, kad šiame sarkofage palaidota mumija priklausė dainininkei, dalyvaudavusiai apeigose dievo Amono šventyklose, bet 2011 m. atlikus kompiuterinę mumijos tomografiją, paaiškėjo, kad mumija iš tiesų yra vidutinio amžiaus vyro.

Iš viso parodoje galima apžiūrėti beveik 400 eksponatų. Tai – ir mumijos, ir sarkofagai, ir jų dalys, ir kiti su senovės Egiptu bei jo laidojimo papročiais susiję radiniai. Dalis eksponatų yra net iš XIX a. veikusio Vilniaus Senienų muziejaus, įkurto grafo Eustachijaus Tiškevičiaus. Vienoje iš salių galima pasijusti tarsi piramidės viduje – prietemoje, su šen bei ten iš tamsos išnyrančiais sarkofagais (o taip pat yra galimybė dirstelėti ir į vieno sarkofago vidų, jis su specialiai pakelti dangčiu).

Senovės Egipto mumijos čia eksponuojamos kartu su įvairiais objektais, lydėjusiais mirusįjį į pomirtinį pasaulį. Eksponatai supažindina su senovės egiptiečių pastangomis nugalėti mirtį, pomirtinio pasaulio vaizdiniais, magiškomis įkapėmis, mumifikavimo paslaptimis, senovės Egipto dievais, hieroglifų rašto pavyzdžiais. Parodoje pristatomos ir mumijų klastotės, primenančios XIX amžiuje kilusį didžiulį susidomėjimą mumijomis ir su jomis susijusių suvenyrų paklausa.

Antrajame Istorijų namų aukšte lankytojai gali apžiūrėti Vyriausybės kultūros ir meno premijos laureato Arūno Baltėno fotografijų parodą „Darbai ir gyvenimai", kuri atskleidžia neįprastus žmonių likimus, jų pomėgius ar darbus. Iš gausybės fotografijų autorius parodai pats atrinko kiek daugiau nei 100 darbų. Ekspoziciją sudaro trys fotografijų ciklai: pirmoje dalyje užfiksuoti įvairiausių profesijų Lietuvos žmonės savo darbo aplinkoje, toliau pasakojama apie savo laisvalaikį įvairiems hobiams ar idėjoms pašventusius aistruolius, paroda užbaigiama Lietuvos išeivių portretais, sukurtais lankantis New Yorke, Paryžiuje ir Berlyne.

Visas muziejaus parodas visuomet lydi gyvi ir virtualūs edukaciniai užsiėmimai. Todėl Istorijų namuose laukiamas kiekvienas – kad ir kokio amžiaus būtų. Nepamiršti ir vaikai – juos parodoje lydės knygų iliustratorės Aušros Kiudulaitės sukurtas krokodiliukas, pasirodantis ant specialiai vaikams skirtų eksponatų etikečių. Istorijų namai – ne tik muziejus, čia galima pasimėgauti ir jį supančia gamta, nes naujoji parodų erdvė įsikūrusi Kalnų parko papėdėje, prie pagrindinių Vilniaus upių – Neries ir Vilnios – santakos.

Pirmieji poetiniai gegužės žiedeliai

Astrida Petraitytė

Gegužę tradiciškai po visą Lietuvą siausdavo Poezijos pavasaris, net ir už sienos išsiveržDamas… Šiemet šis festivalis nukeltas į viduvasarį, bet, regis, gegužės antroj pusėj lemtingas lūžis įvyko – ne tik atsidarė lauko kavinės, bet ir lyg pirmosios kregždės, skelbiančios pavasarį, kultūros renginiams atsivėrė salės (žinia, ribotam dalyvių būreliui – užsiregistruoti privalu iš anksto internetu, kaukėtiems sėdėti gerokai atstu vienas nuo kito.

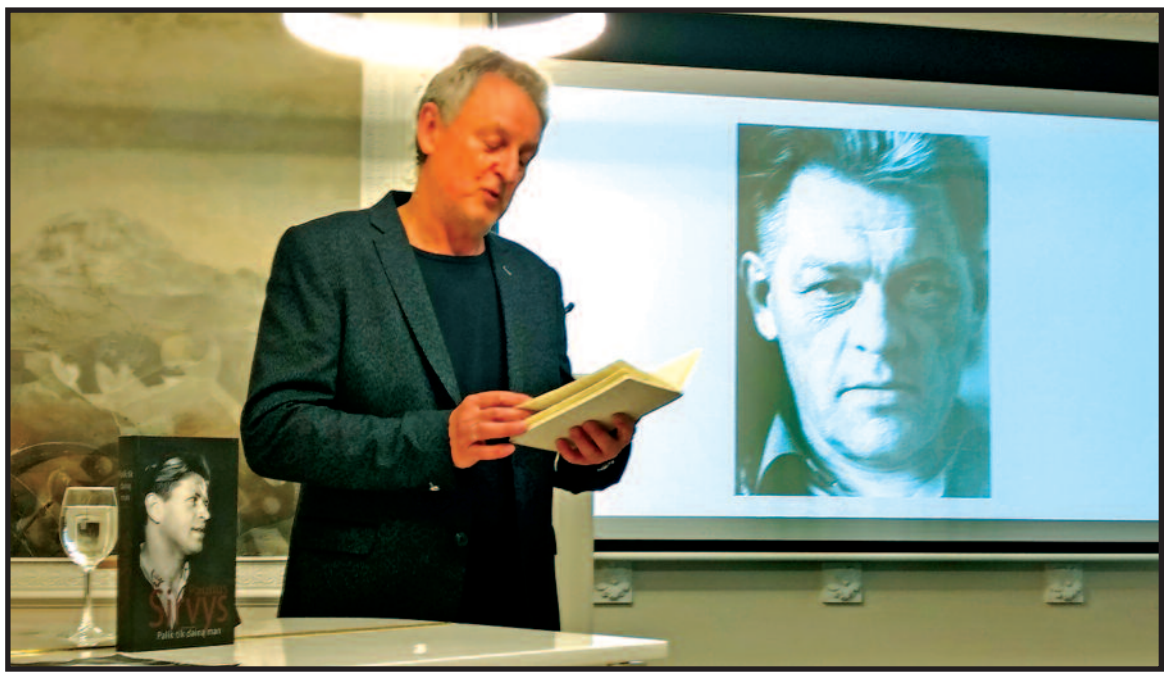

Aktorius Petras Venclovas skaito Paulių Širvį. A. Petraitytės nuotr.

Gegužės 19 d. į poezijos vakarą pakvietė viešoji Adomo Mickevičiaus biblioteka. O kaip smagu po karantininės sausros vėl prisėsti prabangioje jos Renginių salėje!

Vakaras buvo skirtas Pauliaus Širvio 100-sioms gimimo metinėms – atidėtoms vis per tą karantiną: Poetas yra gimęs 1920 m. rugsėjo 6-ą Zarasų rajone (miręs 1974 m. kovo 24-ą Vilniuje). Pirmiausia iš ekrano ir bylojo pats Poetas – skambėjo skaudžiai paradoksalus eilėraštis apie „obelis ružavas", gi iš tiesų kareiviškos dalios liudijimas: „O mes ėjome./ Ėjome, /Ėjome... /Su milinėm pilkom/ Išlingavom/ Pačiame/ Obelų sužydėjime, /Pačiame/ Pražydėjime savo."

Šiam jubiliejui skirta Alfo Pakėno sudarytoji knyga „Palik tik dainą man", kurios sutiktuvės gal ir buvo svarbiausias renginio akcentas. Leidinyje – ne tik eilėraščiai, bet ir autobiografiniai Poeto išsisakymai (dienoraštyje, laiškuose ir pan.). Žinojau, kad nesistengsiu tą knygą įsigyti, nes ir pats Poetas su vizitine kortele tapusiu „Aš – beržas, lietuviškas beržas..." tarsi likęs anose, jaunystės, dienose; tuomet tikrai melodingieji, graudulio persmelkti posmai virpino sielą... Vis dėlto jau užmarštin nugrimzdusius posmus ne taip sunku prišaukti – tai paliudijo vakaro pradžioje Petro Venclovo atlikta kompozicija ‚Dialogas su Paulium" (tuo „žanru"aktorius pats įvardijo savo pasirodymą, ir tai kur kas tiksliau nei programoje pretenzingai įrašytas „spektaklis").

Alfas Pakėnas pristato knygą „Palik tik dainą man"

Venclovas tarp skaitomų eilėraščių vis įterpė trumpus autobiografinius Poeto išpažinimus – ir apie piemens vaikystę, ir apie 16-osios lietuviškos divizijos kareivio, vėliau ir jūreivio dalią, žinoma, ir apie meilę, nežinia – laimingą ar nelaimingą, bet apdainuojamą graudžia gaida. Ir Širvys savęs klausė: „Iš kur tiek liūdesio manyje?" Aktoriaus skaitomi posmai tikrai liudijo liūdesį, net su neviltim besiribojantį, štai kad ir eilėraštis „Nežiūrėk, nežibėk": „Nežiūrėk./ Nežibėk/ Taip liūdnai/ Į akis./ Ką darau/ Negerai – /Pats žinau./ Nesakyk.// Tik pilniau/ Ir svaigiau/ Mano taurę/ Pripilk/ Ir stipriau/ Ir karščiau/ Tu mane apkabink. <...>"

Ir iš „smulkiai sukapotų" eilučių užgimsta poetinė misterija, ne tik meninę prabą liudijanti, bet ir sielos gyvuonį sudilginanti...

Pakėno pasisakymas jau buvo antroji vakaro dalis. Beje, kauniškis literatūrinio lauko artojas (ilgus metus darbavęsis J. Tumo-Vaižganto name-muziejuje) apie knygą, jos sudarymo vargus (ar džiaugsmus) į ilgas kalbas nesileido. Bet priminė, kad Širvio archyvai kažkodėl atsidūrę Kaune – ragino imtis žygių, kad jie sugrįžtų į Vilnių; pasisakė, kad strigusi knygos leidyba pajudėjo, kai jis tam reikalui skyrė gautąją trijų mėnesių kūrybinę stipendiją (Kultūros ministerija karantininių 2020-ųjų antroj pusėj dosniai tokiomis stipendijomis rėmė įvairių sričių menininkus).

Labiau dalintasi bendravimo su Poetu prisiminimais (čia jam patalkino ir kai kurie auditorijos dalyviai - jaunystės bendražygiai). Ko gero, populiarusis Širvio portretas – su jūreiviškais marškinėliais – radosi Pakėno dėka? Jis prisipažino, kad Poetas jį (gal dar Pedagoginio instituto studentą?) raginęs eiti į kariuomenę, tik ne bet kur – jūreivystėn; tą priesaką įgyvendinęs, Pakėnas Širviui parvežė lauktuvių dryžuotus jūreivių marškinėlius... Ir kitiems įsijungus į pokalbį apie studentiškų laikų bendrystę su Širviu, nebuvo nutylėta Poeto „liūdesio skandinimo" tradicija: alkoholis... Štai paliudyta: nueina Širvys „Palangon", o jau uždarius restoraną gerokai prisivaišinusiam Poetui padavėjos čia pat pakloja kažkokį patalą, ryte išsimiegojusiam ir „pachmieliuko" atneša...

O vakarui pasibaigus ne tik iš atminties – iš sielos gelmių aidėjo: „Mūsų namai / Po kepurėm./ Mūsų keliai –/ Po dangum. / Na tai kas,/ Kad mes nieko/ Neturim,/ Kad mūsų keliai –/ Po dangum..." Juk kadais Širvio, kaip ir daugelio kitų lietuvių poetų, posmai buvo toji gyvybinė erdvė, į kurią ištrūkdavai iš tuomečio – režiminio – „karantino"...

Kaip šiandien plaka kalbos širdis

Renata Šerelytė

Visaip. Visaip plaka. Ir džiaugsmingai, ir liūdnai, ir greičiau, ir lėčiau. Būna, kad plaka su pertrūkiais. Būna, kad ne juokais ją suspaudžia ir suskausta. O ir tas širdies skausmas – nevienodas. Vienas – žeidžiantis, o kitas – gydantis. Kitaip ir būti negali, nes mūsų kalba neatsiejama nuo mūsų kasdienio gyvenimo, nuo politikos, verslo, kultūros, nuo globalaus pasaulio įvykių, tendencijų, madų, nebūtinai palankių mažoms tautoms ir jų kultūrai.

Nuotraukos iš interneto

Kalba yra toks įprastas mūsų kasdienio bendrabūvio įrankis, kad kartais nė nesusimąstome, o kas ji yra iš tikrųjų, kas mes esame joje, kaip mes įprasminame save kalba ir kalboje. Ar kalba yra tik socialinio bendrabūvio, priskiriant šiai sričiai ir politiką, ir kultūrą, ir visuomeninį gyvenimą, išraiška, ar ji yra ir filosofinė, o gal ir moralinė kategorija? Juk pasauliui globalėjant – o šis procesas tam tikra prasme reiškia ne plėtrą, o traukimąsi, mažėjimą, visa ko pasiekiamumą ir lokalizacijos nykimą – gali kilti klausimas, kam pasauliui reikia tiek kalbų, tarmių ir dialektų. Juk tai labai nepraktiška, juk visą laiką reikia mokytis ir stengtis susišnekėti, ir jausti diskomfortą dėl to, kad kažkas tavęs nesupranta ir tu kažko nesupranti.

Globaliam pasauliui patogiau ir progresyviau būtų turėti vieną pagrindinę kalbą ir egzotikos dėlei – keletą kitų. O galbūt netgi globalią kalbą ar naujakalbę, sudarytą pusiau iš žodžių, pusiau iš emocijas reiškiančių ženkliukų ir piešinėlių, kuriuos dažnas naudoja socialiniuose tinkluose. Nes, šiaip ar taip, ryškėja tendencija, kad tai, ką vadiname aristokratiškąja, potekstės, metaforų kalba, turinčia savitą sakytinę ir rašytinę formą, pamažu nyksta ir darosi nebesuprantama didžiajai daliai žmonių, netgi tiems, kurie save laiko demokratijos, pažangos, progreso ir žmogaus teisių šaukliais.

Šiuolaikinėje politikos ir visuomeninio gyvenimo erdvėje, kultūros bei meno sferose atsiranda daug klišių, lozungų, kalbėjimo schemų, kurios nieko nepasako, bet yra patogios ir tinka daugeliui progų. Susidaro įspūdis, kad kalba nebėra spontaniško, kūrybiško mąstymo šaltinis, praturtintas aliuzijomis, įžvalgomis, improvizacijomis, o tiesiog sausas trafaretas, skirtas išreikšti tokiai pat trafaretinei minčiai arba idėjai.

Bet turbūt tokia yra pažangi šiandienos kalba, nuo kurios aš esu beviltiškai atsilikusi. Atsilikimą pripažinčiau su širdgėla, jei ne mano mylimas autorius, filosofas Clive Staples Lewis, kuris pasakė, kad pažanga nebūtinai reiškia nenutrūkstamą šuoliavimą į priekį. Kartais prasmingiau ne beatodairiškai lėkti nematant žemės po kojomis, o sustoti ir netgi žengti kelis žingsnelius atgal. Užtat neimu galvon kai kurių modernių kalbos teorijų, kurios iš kalbos nori atimti, pavyzdžiui, giminės kategoriją (kodėl, nežinau, bet turbūt dėl to paties, dėl ko pasauly paprastai užverda velniava – dėl progreso ir šviesios ateities). Nelabai man originalūs ar protingi atrodo posakiai, kad kalbos nereikia mokytis ir jos mokyti, o tuo labiau – laikytis kažkokių kalbos taisyklių, kad kalba yra įgimta, o jeigu kalba išnyks, tai nieko čia tokio. Atsiras kažkoks kitoks susikalbėjimo būdas.

Turbūt atsiras, bet koks jis bus, nespėliosiu. Tiek to. Tik kažkodėl atmintyje iškyla įnirtingai besiskeryčiojančios beždžionėlės, iš kurių, pasak evoliucijos teorijos, ir kilo *homo sapiens*. Jeigu istorijos ratas neretai apsisuka, tai galbūt tai taikytina ir evoliucijai.

Be abejo, yra tokių *force majeure*, prieš kurias atsilaikyti negali niekas, turbūt ir kalba. Tačiau jeigu kalba išnyktų ne dėl *force majeure,* o dėl mūsų pačių kvailumo, tamsumo ir menkos nacionalinės savivertės, tai būtų labai apmaudu. Nes ir kalbos, ir tautos yra ne tik evoliucijos istorijos produktas, bet ir Dievo kūriniai, taigi čia esama ir metafizikos.

Kai taip atsainiai žvelgiama į kalbos likimą, nedovanotinai banalu būtų sakyti, kad išnykus kalbai išnyksta ir tauta, niveliuojasi jos kultūra, prarandamas arealo žavesys, rūke ištirpsta istorija, nebelieka praeities kaip galingo kultūrinio ir dvasinio klodo, liudijančio dėkingumą ir išmintį, nublanksta ateitis kaip pažangos naratyvas. Kalba yra išskirtinis kiekvienos tautos dvasinis ir materialinis turtas, liudijantis valstybingumą ir nacionalinį orumą. Ir niekados nepasens apie tai bylojantys Mikalojaus Daukšos „Postilės" žodžiai.

Kita vertus, kas gi mus prikels ir pažadins iš moralinio sąstingio ir apsnūdimo, iš minčių tinginystės, iš idėjų bejėgystės, jei ne kalba? Nors daugybė sąvokų, įkūnijančių kilnius dalykus, šiuolaikiniame pasaulyje yra devalvuotos ir iškreiptos, o kai kurios jau atvirai susilaukia ir patyčių, jos dar gali atgimti, jos gali atgauti savo tikrąją prasmę, tik tam reikia vieno paprasto dalyko – jeigu kalbi apie garbę, būk garbingas, jeigu bjauriesi melu, pats nemeluok, jeigu tau brangi laisvė – atskirk ją nuo savivalės.

Ir jeigu nori kalbėti prasmingai, kad tave išgirstų ir kad tavęs klausytųsi, pamiršk įmantrius, bet nieko nereiškiančius sakinius, kuriančius ne prasmę, o foninį triukšmą; atsigręžk į tylą – į senuosius raštus, klasiką, liaudies dainas, į savo tarmę. Į tą šaltinį, iš kurio srūva švarus žodžio vanduo. Ir klausykis jo kaip kamertono.

Tiesą pasakius, jeigu man dabar būtų dvidešimt metų, ko gero, laikyčiau visa tai paistalais. Džiaugčiausi laikmečiu, kuriame gyvenu, jis būtų aiškus ir suprantamas, nes istorijos pasikartojimai ir *deja vu* netrikdytų ir nekeltų nuostabos.

Nukelta į 8 psl.

Rodney Smith ir jo gyvenimo misija – atrasti ramybę chaose

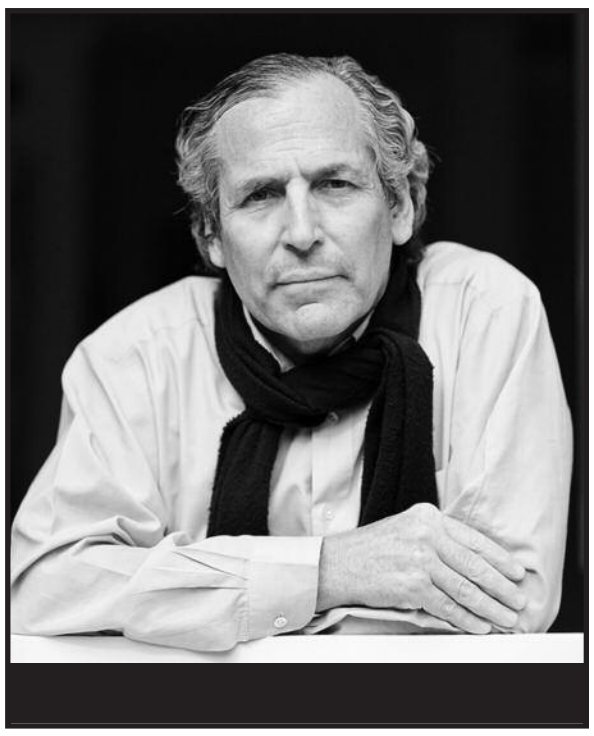

Rodney Lewis Smith

Ieva Marija Mendeikaitė

Rodney Smith buvo garsus fotografas, kurio įnoringos nuotraukos dažnai lyginamos su žymiojo siurrealisto tapytojo Rene Magritte darbais. Geriausiai žinomas dėl savo ikoniškų nespalvotų portretų, peizažų ir kitų nuotraukų, Rodney Smith sugebėdavo fotografijos pagalba sukurti išskirtinai magišką pasaulį, kupiną subtilių prieštaravimų realybei ir siužeto netikėtumų. Įdomiausia turbūt tai, kad visi įstabiausi autoriaus darbai būdavo visiškai neretušuojami. Užfiksuodamas kadrą fotografas naudodavosi paprasta fotojuosta ir dienos teikiama šviesa. Šie darbai galbūt dėl savo techninio paprastumo ir siužetinio neįprastumo sąveikos būdavo panašūs daugiau į sapnus nei į realų gyvenimą. Šių sapnų pagrindinė misija, fotografo teigimu, buvo pasidalinti su pasauliu pačiame jame slypinčiu optimizmu bei kasdienos grakštumu, taip suteikiant žiūrovui viltį ir atokvėpį nuo kasdienos rūpesčių.

R. Lewis Smith gimė New Yorke 1947 m., mirė 2016 m. New Yorke Smith atrado ir savo, kaip fotografo kelią, kuriam kristalizuotis padėjo MoMA muziejuje surengta fotografijų paroda. 1970 m., baigęs University of Virginia, fotografas studijavo teologiją Yale, pasirinkęs fotografiją kaip dalines kurso studijas. Būtent šių studijų dėka, ieškodamas savo gyvenimo prasmės, Smithas suprato, kad ją ras fotografijoje. Gebėdamas save išreikšti per fotoaparato objektyvą, Smith suprato, kad tai ne tik jam teikia prasmę, tačiau taip pat, kad jis tai daro labai gerai. Netrukus taip galvojo ne tik Smith, tačiau ir kiti, nes 1976 m. fotografas buvo apdovanotas Jeruzalės bendradarbiavimo fondo stipendija, kuri vėliau buvo panaudota kaip finansinis šaltinis išleisti pirmąją autoriaus darbų knygą „In the Land of Light" („Šviesos šalyje").

Tačiau ši tris mėnesius teikta stipendija davė dar daugiau – dėka jos Smith atrado skirtingų kultūrų ir religijų paveiktų Viduriniųjų Rytų kontekstą, vėliau ryškiai atsiskleidusį autoriaus darbuose.

Atradęs savo nišą, R. Smith pradėjo ieškoti įdomių vietovių, kupinų savito gyvenimo istorinių vingių. Keliaudamas po Ameriką, vėliau Haitį ir Velsą, fotografas užfiksavo daugybę įstabių kraštovaizdžių, žmonių (daugiausiai ūkininkų bei vietos darbuotojų) portretų. Po šių kelionių, įkvėptas ir mokytas amerikiečių fotografijos meistro Ansel Adams, Smith panoro dar labiau pagerinti savo darbų kokybę ir patobulinti naudojamos technikos našumą. Šviesa šiuo fotografo kūrybos etapu buvo naudojama ne tik kaip priemonė užfiksuoti kadrą, tačiau ir siekiant atskleisti nuotraukose esančių subjektų charakterio savybes, išryškinant arba paslepiant veido mimikas, žaidžiant su šešėliais bei tam tikrų vietų paryškinimais. Smith darbuose šis žaismas su šviesa atsispindėjo jo naujose, ryškesnėse ir aiškesnėse fotografijose, šie darbai savotiškai suteikė tam tikrą tvarkos jausmą beribiame ir chaotiškame pasaulyje.

Vėliau, devintojo dešimtmečio viduryje, į Smith darbus atkreipė dėmesį dar daugiau meno vadovų, žurnalų redaktorių. Pastarieji suteikė Smith galimybę kurti žurnalų direktorių portretų atvaizdus. Smith sutiko tai padaryti, tačiau su sąlyga, kad jam bus suteikta visa įmanoma kūrybinė laisvė. Galiausiai šie Smith kadrai, įamžinę įvairių žurnalų redaktorių veidus, virto nauja įmonės portretų siekiamybe ir visiškai pakeitė požiūrį į tai, kas yra įmonių portretai.

Smith gebėjimas perteikti skirtingų portretų ir juos supančių kraštovaizdžių slepiamus subtilumus į vieną bendrą vaizdinį 1993 m. pavirto knyga. Kartu su menininke Leslie Smolan fotografas sudarė naują savo darbų rinkinį „Kepurių knyga". Pavadinimo idėja kilo iš pačios knygos struktūros, kuri buvo savotiška fotoesė, skirta XVIII a. skrybėlių fabriko darbuotojų nešiojamoms kepurėms. Šios savotiškos kepurės ir skrybėlės atspindėjo to meto žmonių išskirtinumą, identitetą ir diktavo to meto mados tendencijas. Knyga virto puikiu menininkų kūrybinių darbų rinkiniu, o pats projektas pasibaigė Smith bei Smolan vestuvėmis. Kepurių pagalba menininkai sukūrė visą likusį jų gyvenimą trukusią kūrybinę partnerystę, kuri Smith padėjo atrasti savo unikalią darbų viziją.

Dešimtojo dešimtmečio viduryje menininko paslaugų troško tokie garsūs vardai kaip „The New York Times", „W Magazine", „Vanity Fair", „Departures" ir „New York Magazine". Kadangi R. Smith nemažai savo laiko skyrė mados fotografijai, galiausiai pradėjo pardavinėti savo darbus garsiausiems mados namams ir jų vadovams – Ralph Lauren, Paul Stuart, Neiman Marcus, Bergdorf Goodman ir kt. Smith patiko mados žurnalams dėl savo unikalaus stiliaus ir iš jo kylančio spontaniškumo, kuris mados pasaulio normas keitė nauju požiūriu į humoro, profesionalumo ir siurrealizmo sąveiką. Pats Smith teigė: „Aš pasitikiu savo instinktais, kad pasiekčiau tam tikro kūrybinio konspekto esmę. Kai randu reikiamą kampą ir reikiamą šviesą, visa kita ten ir gimsta". Meno kritikas ir parodų kuratorius Jonathan Stuhlman teigė, kad „Užburtame Smitho pasaulyje pusiausvyra sukuria grožį, juoką ir įnoringą šokį, tačiau ne viskas ir ne visada atrodo taip, kaip atrodo. Smith nuotraukos unikalios, jos perduoda ir puikiai derina madą ir tikrovę."

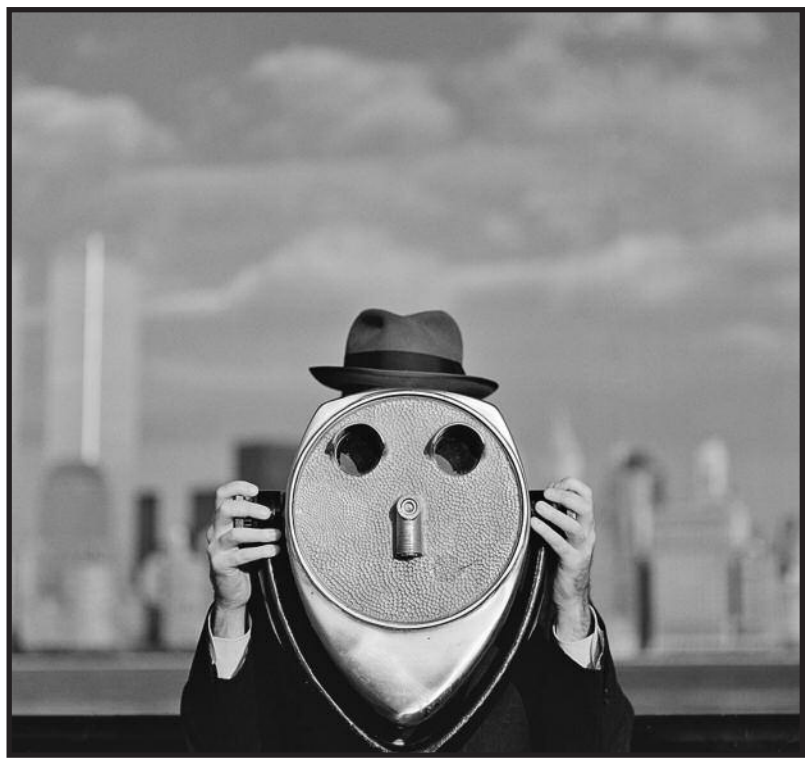

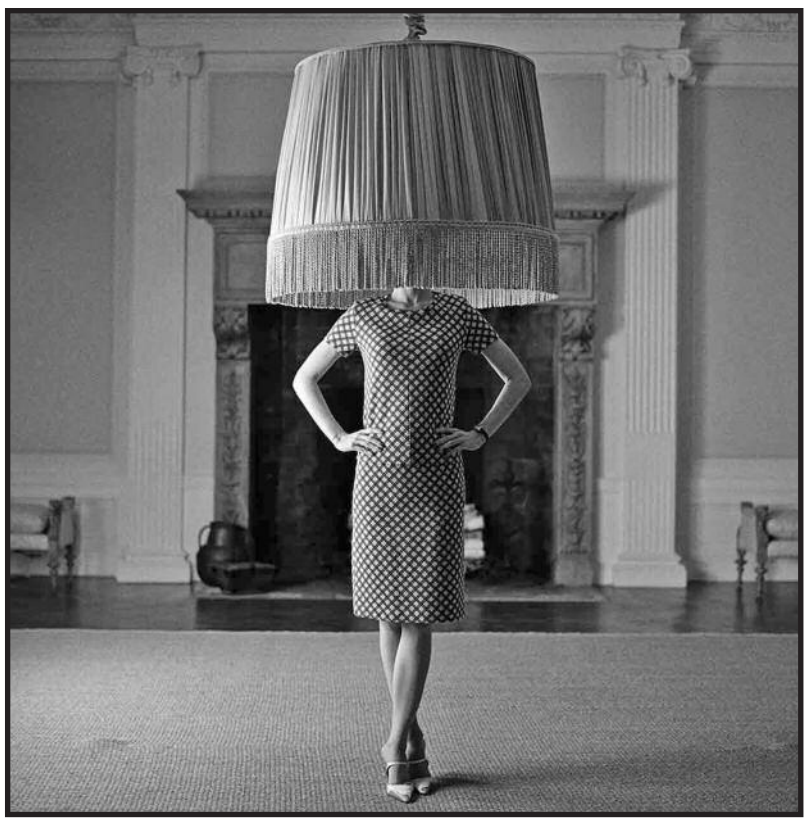

Rodney Smith nuotraukos

Tačiau meilė mados fotografijai ir žurnalų nuotraukoms nesumenkino menininko požiūrio į printų svarbą. „Tam tikri printai man yra ne tik mano sukurtas darbas, tačiau ir tikslas bei rezultatas". Patys pirmieji autoriaus printai buvo maži, iš sidabrinės želatinos sukurti spaudiniai, kurie vėliau buvo tvirtinami prie didelių baltų kilimėlių. Vėliau, 2000-ųjų viduryje, atsiradus archyvinei pigmentinei spausdinimo ant akvarelinio popieriaus technikai, Smith kūrė ne tik mažus ir nespalvotus, tačiau ir didelio masto spalvotus, kritikų nuomone, „stulbinančius" spausdinius.

„Kompozicija fotografijoje yra kaip ritmas muzikoje", – 2015 m. teigė R. Smith savo interviu su „My Modern Met". „Aš esu ankstesnės epochos žmogus, stipriai jaučiu tai, ką jautė tokie fotografai, kaip Henri Cartier-Bresson, W. Eugene Smith, kokius kompozicinius pojūčius jie stengėsi sukurti. Jie buvo tiesiog nepriekaištingi, viskas savo vietoje, nieko nereikalingo." Smith teigė, kad šiame amžiuje, kuriame esame įpratę matyti perteklinį nuotraukų retušavimą ir koregavimą, svarbu išskirti, kad nuotraukų esmė yra jos gyvybėje, o ne netikros realybės kūrime. Turbūt dėl šios priežasties per visą savo gyvenimo kelionę po fotografijos pasaulį Smithas niekada neperėjo prie skaitmeninių fotografijos technologijų, visuomet pirmenybę teikdamas dabartinei nuotraukos vietai, jos jausmui, o ne postprodukcijai.

Rodney Smith mirė 2016 m., būdamas 68 metų. Vis dėlto nuo to laiko neatsirado nė vieno fotografo, kuris būtų sugebėjęs taip vaizdžiai sujungti sąmojo ir elegancijos santykį ir jį perteikti tokiu galingu deriniu, kuris tiesiog nepalikdavo abejingų. Šiandien Rodney Smith darbus galima ir toliau išvysti garsiausiose pasaulio galerijose bei muziejuose, o kai kurie jų saugiai guli privačių asmenų meno kolekcijose.

Krėsle su detektyvu

Apie lietuvišką – skandinavišką niūrastį

Renata Šerelytė

Jaroslavas Melnikas – vienas mįslingiausių rašytojų Lietuvoje, turintis savo braižą ir stilistiką, kurią galima apibūdinti kaip simbolistinę, su filosofine potekste. Vienas brandžiausių jo kūrinių, distopinis romanas „Tolima erdvė", sakyčiau, tobulai šią stilistiką įkūnija: pasakojimas apie neregiais virtusius žmones, prisitaikiusius prie naujos realybės, ne tik labai išraiškingas vizualiai bet ir sukuriantis intrigą – kas slypi už to, kodėl ir kaip. Kita vertus, „Tolimoje erdvėje" girdėti ir klasikinės *science fiction* atgarsiai (E. M. Forster „Mašina sustoja", H. G. Wells „Neregių šalis"), ir užsimezgantys savotiško detektyvo elementai.

Taigi buvo tik laiko klausimas, kada rašytojas imsis detektyvinio žanro – juolab, kaip pats prisipažino, nelaiko šio žanro blogesniu už kitus. „Detektyvas yra laikomas nerimtu žanru, kaip ir fantastika. Neva rimti rašytojai nerašo fantastikos nei detektyvų. Tai netiesa. George Orwell, Ray Bradbury – tai fantastika. Dostojevskio „Nusikaltimas ir bausmė" – detektyvas. Svarbu ne žanras, o tai, ar rašytojas turi ką pasakyti" (Jaroslavas Melnikas).

Rašytojo žodžiuose slypi nemaža tiesos, nors, jeigu ką, žanras vis dėlto yra labai svarbus. Tik, laikui bėgant, vis sunkiau meistriškai jį atliepti, kaip pavykdavo Agatha Christie ir kitiems klasikams. O rašytojų išsisakymo galimybės šiame žanre, sakyčiau, irgi yra ribotos ir netgi turi tokios būti; pernelyg smulkmeniškas vieno veikėjo (nesvarbu, seklio ar žudiko, ar aukos) asmeninio gyvenimo išplėtojimas darosi nuobodus ir nuspėjamas.

Kadangi Melnikas pabrėžė, kad „Adata" – „skandinaviškas detektyvas apie Lietuvą", tai skaitytojui, kaip ir dera, reikėjo tikėtis atitinkamos apimties ir savotiškos niūrasties knygos. Iš tiesų, „Adatos" apimtis solidi (daugiau kaip 400 puslapių), o ir vadinamosios niūrasties užtenka, bet ji, palyginus su Jo Nesbo detektyvais, lengvesnė ir žaismingesnė. Ir Melniko kūrinį perskaičiau tikrai mažiau nervindamasi dėl „pairusio" seklio gyvenimo iliustravimo (komisaras Butkus man pasirodė stoiškesnis nei Haris Hūlė). Tik, žinoma, nervino baisiai įmantri ir sudėtinga nusikaltimo scenografija. Bet čia jau nieko nepadarysi – tokia yra skandinaviškų detektyvų (na, bent kai kurių) ypatybė; apie paprastas žmogžudystes rašyti jiems turbūt neleidžia garbė.

Užtat ir Melnikui nebuvo kur dėtis. Teko sugalvoti labai sudėtingą psichologinį žudiko portretą ir stengtis, kad skaitytojas juo patikėtų (o čia jau asmeninio skonio reikalas – aš, tiesą pasakius, nelabai patikėjau). Gal dėl to, kad visgi per daug palinkta į perversiją ir netgi stengtasi tą perversiją savotiškai reabilituoti. Nekalbant jau apie smulkius jos paaiškinimus, žudiko vaikystės traumas ir panašiai. Nors juk puikiai žinome, kad traumine patirtis būdinga daugeliui, bet ne iš visų traumuotųjų užauga žudikai maniakai.

Ir nors žudiko tipažas – tikrai „skandinaviškas" (keistas, groteskiškas, nenatūralus, išgalvotas), tačiau pats pasakojimo būdas – paprastas, neįmantrus, skaityti nesunku, tekstas įtraukia. Ir komisaro Butkaus personažas pakankamai simpatiškas, kaip ir jo pagalbininkės Linos Kavalienės. Ji bene įsimintiniausia iš šalutinių veikėjų (ir dėl įspūdingos išvaizdos, ir dėl slaptos simpatijos komisarui, ir dar dėl to, kad pakliūva į mirtinai pavojingą situaciją, iš kurios komisarui tenka ją gelbėti).

Taigi tie 400 puslapių neprailgsta, o neretas skaitytojas, ko gero, gali ir taip pasakyti, kaip viena vidutinio amžiaus moteris knygų mugėje prieš dvejus metus, kai „Adata" tik pasirodė: „Pagaliau tikras lietuviškas detektyvas!" Autoriui, pasirašinėjusiam autografus, be abejo, buvo malonu tai išgirsti. O kadangi lietuvių autoriai detektyvais savo skaitytojų nelepina, tai, ko gero, visai smagu ir mums.

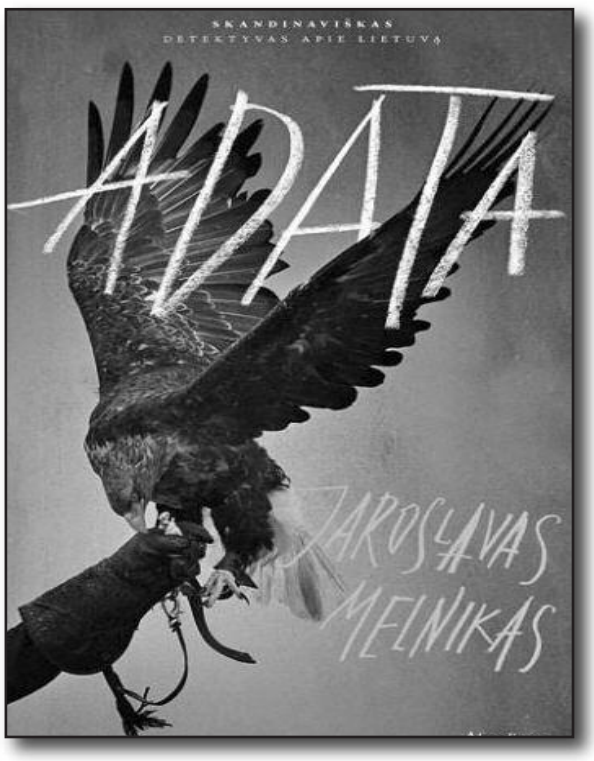

Jaroslavas Melnikas. *Adata*. – Vilnius, Alma littera, 2019

Apie autorių: Jaroslavas Melnikas – prozininkas, kritikas. Gimė 1959 02 06 Smygoje, Dubno rajone, Rovno srityje (Vakarų Ukraina). 1981 m. baigė Lvovo universiteto Filologijos fakultetą, vėliau M. Gorkio vardo Literatūros instituto aspirantūrą. Dirbo Lucko pedagoginiame institute, vėliau žurnalų „Laima" ir „Moteris" redakcijose. Maskvos literatūrinio žurnalo „Novyj mir", prancūzų „Les Alpes vagabondes" autorius. Kūrybos išleidęs ir Ukrainoje, Prancūzijoje: romanas „Išguitieji iš Edeno" („Les Parias d'Eden") buvo išleistas prancūzų kalba vienoje didžiausių Prancūzijos leidyklų. Lietuvoje prozos buvo spausdinta kultūriniuose leidiniuose „Metai", „Literatūra ir menas", „7 meno dienos", „Nemunas" ir kitur. Kūrybos išversta į anglų, prancūzų, vokiečių, italų, esperanto, rusų, ukrainų, azerų, kroatų ir kitas kalbas. Ukrainos rašytojų sąjungos narys. Gyvena Vilniuje. Lietuvos rašytojų sąjungos narys – nuo 1989 m.

Apie siužetą: Ant Trijų Kryžių kalno, esančio Vilniaus centre, randama nužudyta jauna moteris. Ant nužudytosios kaktos – negyvas balandis, ant kairio peties ištatuiruota raudona papūga, o kairė krūtis atrodo labai keistai. Danguje ratus suka erelis. Ką visa tai reiškia? Patyrusiam policijos komisarui Algimantui Butkui, kurio asmeninis gyvenimas visiškai pairo, tenka spręsti patį sudėtingiausią savo praktikoje galvosūkį. Šį labai vilnietišką romaną apie neįprastą nusikaltimą lietuviai skaito kartu su prancūzais, nes „Adata" tuo pat metu pasirodė ir Prancūzijoje.

Kaip šiandien plaka kalbos širdis

Atkelta iš 6 psl.

Tai natūralu, nes *deja vu* paprastai ištinka brandžiame amžiuje. Jeigu būčiau dvidešimtmetė, naudočiausi visomis demokratiškos visuomenės teikiamomis galimybėmis, ir Algirdo Juliaus Greimo posakis, kad gyvename postmoderniajame amžiuje, kuriame prasmės klausimas apskritai nebeaktualus, nuskambėtų keistai, nes juk kiekvienam jaunuoliui pasaulio prasmė yra jis pats. Tikėčiau informacinės visuomenės galia ir prasmingumu – ir kito filosofo, Arvydo Šliogerio mintys, kad žinios gamina ne asmenybes, o technologinius negyvėlius, kurių nūnai pilnas modernusis Vakarų pasaulis, pasirodytų dar keistesnės, nes juk gimstame ir gyvename tam, kad žinotume, ir nė nepagalvojame, kad žinoti – toli gražu ne tas pats, kas suprasti.

Bet jeigu imi ir patiri neapsakomą kalbos šiurpą, susijusį su laiko bedugnėmis, su išsivadavimu iš nebylaus molio, Dievo pirštui prisilietus, su žvaigždynais, ištirpstančiais ryto žolėje, su vasaros liūtimi, primenančia, kad kadaise buvai žuvis, moliusko geldelė ir gaubtasėklis papartis ir nemokėjai kalbėti... šitas potyris niekados nebeleis suprasti kalbos vien kaip taisyklių rinkinio ir kaip įrankio, skirto informacijai perteikti ir manipuliuoti masėmis, junginėjant pastarųjų jausmų ir emocijų registrus.

Kalba yra sistema, nepaprastai logiška, tiksli, kaip matematikos uždavinys, nepasiduodantis tinginčiam jį spręsti. O taip pat ji yra antgamtės dalis, bet nieko bendro neturinti su ezoterika.

Negalime paneigti kalbos kaip malonės, suteiktos visiems – ir stipriesiems, ir silpniausiems. Kaip dovanos, skirtos susikalbėti, suprasti, išgirsti. Prikelti, išgydyti. Pajusti, kad esame unikalūs, brangūs, ypatingi. Kad iš kalbos kaip iš mažyčio grūdelio gali išaugti didžiulis medis, jungiantis gyvuosius ir mirusiuosius, praeitį ir dabartį, žemę ir dangų.

Kalba skaityta kalbos forume „Kokią kalbą renkamės", 2021.05.19

Forumo įrašą rasite: https://www. youtube.com/watch?v=1a6Oh-VxAbQ&t=1129s

MIKALOJUS DAUKŠA

Prakalba į malonųjį skaitytoją

Ištrauka

Kurgi, sakau, pasaulyje yra tauta, tokia prasta ir niekinga, kad neturėtų šių trijų savų ir tarsi įgimtų dalykų: tėvų žemės, papročių ir kalbos? Visais amžiais žmonės kalbėjo savo gimtąja kalba ir visados rūpinosi ją išlaikyti, turtinti, tobulinti ir gražinti. Nėra tokios menkos tautos, nėra tokio niekingo žemės užkampio, kur nebūtų vartojama sava kalba. Tąja kalba paprastai visi rašo įstatymus, jąja leidžia savosios ir svetimų tautų istorijas, senas ir naujas, jąja aptaria visus valstybės reikalus, ją gražiai ir padoriai vartoja visokiais atvejais Bažnyčioje, tarnyboje, namie. Pati prigimtis visus to moko ir kiekvienas beveik iš motinos krūties įgauna potraukį į savąją kalbą – ją mielai vartoti, išlaikyti ir propaguoti.

Tai akivaizdžiai matome ne tiktai žmonių, bet ir neišmintingų padarų gyvenime. Kas per keistenybės būtų tarp gyvulių, jeigu varnas užsimanytų suokti kaip lakštingala, o lakštingala – krankti kaip varnas, ožys – staugti kaip liūtas, o liūtas – bliauti kaip ožys? Dėl tokio savo būdo pakeitimo pranyktų savitumas, beveik pranyktų ir tokių įvairių gyvulių esmė ir prigimtis. Jeigu toks gyvulių paikumas sukeltų tarp jų tokį sąmyšį, tai galime suprasti, koks sumišimas ir netvarka kyla, kai žmogus, dėl kitos tautos kalbos savo gimtąją visiškai paniekinęs, taip pamėgsta svetimąją (pamiršdamas savąją, kuria Dievas ir gamta liepia kalbėti), lyg pats būtų ne to krašto ir kalbos.

Ne žemės derlumu, ne drabužių skirtingumu, ne šalies gražumu, ne miestų ir pilių tvirtumu gyvuoja tautos, bet daugiausia išlaikydamos ir vartodamos savo kalbą, kuri didina ir išlaiko bendrumą, santaiką ir brolišką meilę. Kalba yra bendras meilės ryšys, vienybės motina, pilietiškumo tėvas, valstybės sargas. Sunaikink ją – sunaikinsi santaiką, vienybę ir gerovę. Sunaikink ją – užtemdysi saulę danguje, sumaišysi pasaulio tvarką, atimsi gyvybę ir garbę.